

стве и конкретном времени, обладает определёнными обобщениями, делает героя человеком-интеллигентом начала века.

Список использованных источников

1. Булгаков М.А. Записки юного врача // Булгаков М.А. Собр. соч.: в 5-ти т. / М.А. Булгаков. – М. : Худож. лит., 1989. – Т. 1. – С. 71-145.
2. Земская Е.А. Михаил Булгаков и его родные: Семейный портрет / Е.А. Земская. – М. : Языки славянской культуры, 2004. – 360 с. – (Studia philological).
3. Лакшин В. Мир Михаила Булгакова / В. Лакшин // Булгаков М.А. Собр. соч.: в 5-ти т. – Т. 1. – М. : Худож. лит., 1989. – С. 5-68.
4. Соколов Б.В. Три жизни Михаила Булгакова / Б.В. Соколов. – М. : Эллис Лак, 1997. – 432 с.
5. Филат Т.В. Поэтика пространства и времени в русской повести конца 1880-х – начала 90-х годов / Т.В. Филат. – Днепропетровск : АРТ-ПРЕСС, 2002. – 418 с.
6. Яблоков Е.А. Текст и подтекст в рассказах М. Булгакова («Записки юного врача») / Е.А. Яблоков. – Тверь : Твер. гос. ун-т, 2002. – 103 с.
7. Яблоков Е.А. Тема «человека-волка» в романе М.А. Булгакова «Белая гвардия» / Е.А. Яблоков // Филол. записки: Вестник лит.-ведения и яз.-знания: Вып. 6. – Воронеж : Воронежский гос. ун-т, 1996. – С. 82-90.
8. Яблоков Е.А. Художественный мир Михаила Булгакова / Е.А. Яблоков. – М. : Языки славянской культуры, 2001. – 424 с.

Summary. In the article the time as the object of the auctor's reflection in the cycle "The Notes by Young Doctor" by M.A. Bulgakov is analyzed. There are three time's plans in these short-stories: the auctor's present time, the time of the retrospection, the philosophical conception of the time. It is noticed that the hero's privacy existential time is correlates with the social and historical temporality.

Key-words: M.A. Bulgakov, artistic time, artistic space, focalization, reflection, auctor.

УДК 821.111.091

Т.О. Левицька

ІМІДЖІ ІУДЕЙКИ І ХРИСТІЯНКИ В РОМАНІ В.СКОТТА «АЙВЕНГО»

Використовуючи новітні методи дослідження однієї із наймолодших галузей літературознавства – імагології, автор статті досліджує історичні, культурологічні, соціологічні, психологічні, політологічні аспекти іміджів іудейки та християнки у романі Вальтера Скотта «Айвенго».

Ключові слова: імагологія, імідж, іудей, християнин, образ Чужого, Вальтер Скотт.

Літературні образи (іміджі) країн, культур, релігій, націй, що створюються в певній суспільній свідомості й відбиваються в літературі, за своєю природою і структурою є інтегрованими образами, специфічними соціокультурними дискурсами, що відзначаються значною тривалістю, однак не лишаються незмінними [4, 18]. З огляду на посилення в сучасному світі міжрелігійних, наднаціональних (об'єднавчі процеси у Європі) і глобальних діалогічних тенденцій, комунікативно-рецепційні аспекти дедалі більше цікавлять українських та зарубіжних літературознавців. Проблеми формування релігійних іміджів в літературі досліджували вітчизняні літературознавці Будний В. [1], Наливайко Д. [4;5], Орехов В. [6; 7], Ощепков А. [8], а також зарубіжні компаративісти Дудаков С. [2], Коваль Б. [3], Варрак І. (Warrag I.) [11; 12] та ін.

Як стверджує Д. Наливайко, «за своєю природою і структурою імагологічний літературний образ є ансамблем уявлень та ідей про Інше, не Свій світ і культуру, що неминуче виводить цей образ на перехрестя проблем ідеологічних і культурологічних, нерідко й політичних» [5, 95]. Предметом нашого дослідження є релігійний імідж, під яким розуміємо такий літературний образ, що конструює не лише індивідуальні риси, а й релігійну ідентичність зображуваних персонажів, подаючи певні їхні ознаки як «типові» для адептів відповідної релігії. За своєю структурою літературний релігійний образ – це деталь, яка використовується для репрезентації усєї групи адептів релігії.

З огляду на актуальність цієї проблематики у даній статті досліджено літературні релігійні образи, використанні для творення іміджу іудейки і християнки англійським письменником

XIX ст. Вальтером Скоттом у його найвідомішому історичному романі «Айвенго». Для вирішення своїх мистецьких завдань автор занурює нас в історичну епоху XII ст., коли іудеї середньовічної Англії зазнавали жорстоких переслідувань через свою релігійну ідентичність.

До кінця XVIII ст. імідж іудея, створений у світовій літературі християнськими письменниками незалежно від їх етнічного чи національного походження, будувався на цілком визначених міфологемах і мав двоїсту природу: з одного боку, ветхозавітна історія визначала «високий іміджевий стиль», а з іншого – вже євангельською традицією було сформовано «низький іміджевий стиль» [2, 64]. Характерно, що образ іудея в нехристиянських середньовічних літературах арабського світу негативного іміджу не мав [9, 489].

На початку XIX ст. у літературні твори та сценарії п'єс, що ставилися на театральних лаштунках європейських країн потрохи почав проникати образ «позитивного» іудея. Однак, майстри художнього слова на батьківщині Шекспіра ще продовжували залишатися під впливом грандіозної фігури суворого венеціанського купця Шейлока. Чи не першим англійським письменником, хто ввів позитивні художні іміджі іудея в літературу був Вальтер Скотт. Розглянемо, як приклад, його всесвітньо відомий історичний роман «Айвенго». Образ Свого – християнки Ровени та Іншого – іудейки Ревеки відіграють значну композиційну роль у романі. Представниці «чужих» одна одній культур багато у чому схожі: молоді, надзвичайно вродливі, розумні, виховані та освічені. Навіть їхні імена дещо схожі. Однак, соціальний стан, соціальні ролі та ставлення до них самого автора та героїв роману – значно різняться.

Уперше В. Скотт знайомить читача з християнкою Ровеною, як з заможною, упевненою у собі леді, що з'являється у супроводі чотирьох прислужниць: «Rowena, followed by four female attendants, entered the apartment. Cedric hastened to meet her, and to conduct her, with respectful ceremony, to the elevated seat at his own right hand, appropriated to the lady of the mansion. All stood up to receive her; and, replying to their courtesy by a mute gesture of salutation, she moved gracefully forward to assume her place at the board» [10, 43]. Її густі коси світло-русого відтінку, завиті вишуканими локонами і прикрашені дорогоцінним камінням вільно падали на рамена, вказуючи на шляхетне походження: «Her profuse hair, of a colour betwixt brown and flaxen, was arranged in a fanciful and graceful manner in numerous ringlets, to form which art had probably aided nature. These locks were braided with gems, and, being worn at full length, intimated the noble birth and free-born condition of the maiden» [10, 31].

Зовнішність Ровени була характерною для представниць знатних саксонських родів. Вона звикла до всезагального преклоніння перед нею, звикла відчувати владу над оточуючими, що давало саксонці особливої величавості: «A Saxon heiress of large was formed in the best proportions of her sex. Her complexion was exquisitely fair, but the noble cast of her head and features prevented the insipidity which sometimes attaches to fair beauties. If mildness were the more natural expression of such a combination of features, it was plain, that in the present instance, the exercise of habitual superiority, and the reception of general homage, had given to the Saxon lady a loftier character» [10, 44].

Знатною саксонкою опікувався сам Седрик Ротервудський, обожаюючи її і ні в чому не відмовляючи: «Cedric is not her father», «she is descended from higher blood than even he pretends to, and is but distantly connected with him by birth. Her guardian, however, he is, self-constituted as I believe; but his ward is as dear to him as if she were his own child» [10, 22]. Такий імідж християнки хоча і міг зацікавити, привернути увагу, однак емпатії у читача не викликав.

Зовсім по іншому Скотт вводить у роман образ іудейки Ревеки. Полохлива вродлива дівчина через неприязнь оточуючих, боязко і з тривогою озиралася, міцно трималася за руку свого батька: «... beautiful Rebecca, who had joined him at Ashby, and who was now hanging on her father's arm, not a little terrified by the popular displeasure which seemed generally excited by her parent's presumption» [10, 49]. Такий імідж беззахисної дівчини звісно викликає співпереживання і симпатію, бажання допомогти і захистити.

Описуючи зовнішність Ревеки, В. Скотт використовує метафори з Соломонових «Пісень піснів», милується її вродою, гнучким станом, вишуканим східним вбранням з легкого шовку, що тонко підкреслює її фігуру. Дівчина нагадує тих «східних гурій», що колись зводили з розуму «наймудрішого з царів»: «Her form was exquisitely symmetrical. The brilliancy of her eyes, the superb arch of her eyebrows, her well-formed aquiline nose, her teeth as white as pearl, and the profusion of her sable tresses, which, each arranged in its own little spiral of twisted curls, fell down upon as much of a lovely neck. A diamond necklace, with pendants of inestimable value, were by this means also made more conspicuous. The feather of an ostrich, fastened in her turban by an agraffe set with brilliants, was another distinction of the beautiful Jewess, scoffed and sneered at by the proud dames who sat above her, but secretly envied by those who affected to deride them» [10, 51]. Автор зазначає також, що Ревека була настільки вродливою, що могла конкурувати з найзнатнішими красунями Англії. Її краса привабила навіть знаного поціновувача жінок принца Джона: «The figure of

Rebecca might indeed have compared with the proudest beauties of England, even though it had been judged by as shrewd a connoisseur as Prince John» [10, 51].

Ребека отримала чудову освіту і вільно володіла не лише єврейською, але й французькою, саксонською, арабською мовами та латиною. В. Скотт змальовує «прекрасну іудейку» як таку, що ґрунтовно навчалася всьому, чому могли навчити її одноплемінники; її природні здібності і сила її розуму допомогли їй все це запам'ятати, упорядкувати і усвідомити усе на багато глибше ніж можна було очікувати від юної особи її статі у тому столітті, в якому вона жила. Знання з медицини та лікарської майстерності вона отримала від літньої жінки Міріам, дочки одного з найзнаменитіших іудейських рабинів і лікарів. Ребека, яка володіла не тільки красою, але й великими знаннями, користувалася надзвичайною повагою серед свого народу, її вважали рівною тим обдарованим жінкам, про яких згадується у священному писанні. Її знання стародавньої медицини викликали велику шану серед представників її культури та врятувало життя багатьом християнам: «The beautiful Rebecca had been heedfully brought up in all the knowledge proper to her nation, which her apt and powerful mind had retained, arranged, and enlarged, in the course of a progress beyond her years, her sex, and even the age in which she lived. Her knowledge of medicine and of the healing art had been acquired under an aged Jewess» [10, 226].

Не звертаючи увагу на усі чесноти Ребеки, саме через релігійну ідентичність вона постійно зазнає гонінь та принижень. Нормани, саксонці, данці, британці – усі вони, як би вороже не були налаштовані один до одного, сходились у почуттях ненависти до іудеїв, вважали своїм «прямим релігійним обов'язком» усіляко принижувати, гнобити і грабувати їх: «Upon the slightest and most unreasonable pretences, as well as upon accusations the most absurd and groundless, their persons and property were exposed to every turn of popular fury; for Norman, Saxon, Dane, and Briton, however adverse these races were to each other, contended which should look with greatest detestation upon a people, whom it was accounted a point of religion to hate, to revile, to despise, to plunder, and to persecute. The kings of the Norman race, and the independent nobles, who followed their example in all acts of tyranny, maintained against this devoted people a persecution of a more regular, calculated, and self-interested kind» [10, 44]. І хоча Ребека зростала, не знаючи ні в чому відмови, читачу стає зрозуміло, що дівчині потрібна була велика сила волі, та знання щоб вижити в чужому і жорсткому середньовічному світі.

Судячи з суперечки Ребеки з Буагільбером, вона чудово знала тексти Біблії, засуджуючи храмовника за спекулятивне тлумачення Святого Письма: «If thou readest the cripture», said the Jewess, «and the lives of the saints, only to justify thine own license and profligacy, thy crime is like that of him who extracts poison from the most healthful and necessary herbs» [10, 139]. Дівчина була обізнаною і у тому, що є спільного між двома аврамістичними релігіями – християнством і іудаїзмом, закликаючи Ровену допомогти їй в ім'я одкровення на горі Синай: «Then rising, and throwing back her veil, she implored her in the great name of the God whom they both worshipped, and by that revelation of the Law upon Mount Sinai, in which they both believed, that she would have compassion upon them» [10, 157].

Однак, В. Скотт вказує на те, що Ребека як і усі іудеї, хибно трактує Святе Письмо, розуміючи дану Богом «народу Ізраїля» обіцянку панувати над іншими народами «Rebecca, however erroneously taught to interpret the promises of Scripture to the chosen people of Heaven, did not err in supposing the present to be their hour of trial, or in trusting that the children of Zion would be one day called in with the fulness of the Gentiles» [10, 138].

Ребека, як представниця «чужої» культури викликає у героїв роману –християн подекуди і позитивні почуття. Її називають «Noble damsel», «gentle maiden» [10, 228], «Fair flower of Palestine», «these pearls are orient, but they yield in whiteness to your teeth», «the diamonds are brilliant, but they cannot match your eyes», «and ever since I have taken up this wild trade, I have made a vow to prefer beauty to wealth» [10, 134], «...yonder Jewess must be the very model of that perfection, whose charms drove frantic the wisest king that ever lived! What» [10, 188] тощо. Але з уст християн ці вишукані метафори звучать іронічно, з елементом знущанням, адже для християн-саксів – Айвенго, Ульріки, Седрика, Ательстана, християн-норманів – принца Джона, Луї Бомануара, де Брасі, а також представників католицького духовництва – абата Тука та пріора Еймера, вона, в першу чергу, іудейка, хоч і «чарівна», «мила» та «нещасна».

Головний герой роману – Айвенго закохується в Ребеку з першого погляду: його приваблювало і цікавило в ній все – зовнішність, її милодійна мова та ніжний голос: «The accents of an unknown tongue, however harsh they might have sounded when uttered by another, had, coming from the beautiful Rebecca, the romantic and pleasing effect which fancy ascribes to the charms pronounced by some beneficent fairy, unintelligible, indeed, to the ear, but, from the sweetness of utterance, and benignity of aspect, which accompanied them, touching and affecting to the heart. I know not whether the fair Rowena would have been altogether satisfied with the species of emotion with which her devoted knight had hitherto gazed on the beautiful features, and fair form, and lustrous

eyes, of the lovely Rebecca; eyes whose brilliancy was shaded, and, as it were, mellowed, by the fringe of her long silken eyelashes, and which a minstrel would have compared to the evening star darting its rays through a bower of jessamine...» [10, 229]. Однак Айвенго був затятим християнином і не наважився дати розвинутих почуттям до іудейки: «...tenderness, with which Ivanhoe had hitherto regarded his unknown benefactress, was exchanged at once for a manner cold, composed, and collected, and fraught with no deeper feeling than that which expressed a grateful sense of courtesy received from an unexpected quarter, and from one of an inferior race» [10, 229].

Не зважаючи на те, що її плем'я постійно зазнавало гонінь та принижень, Ревека у жодному разі не приховує, а навіть пишається своїм походженням, згідна відстоювати та захищати свою віру ціною власного життя: «I can die for it (religion), if it be God's will» [10, 232]; «I may not change the faith of my fathers like a garment unsuited to the climate in which I seek to dwell» [10, 237].

Скотт наділив Ревеку цілою низкою чеснот, серед яких скромність і відважність, гордість за свою ідентичність і життєва смиренність, нежіноча сила волі та поступливість: «... she was a stranger to the meanness of mind, and to the constant state of timid apprehension, by which it was dictated; but she bore herself with a proud humility, as if submitting to the evil circumstances in which she was placed as the daughter of a despised race, while she felt in her mind the consciousness that she was entitled to hold a higher rank from her merit, than the arbitrary despotism of religious prejudice permitted her to aspire to» [10, 138]. У Ровени навпаки – гордість поєднуються з деякою капризністю та вибагливістю: «Accustomed to see the will of all, even of Cedric himself, give way before her wishes, she had acquired that sort of courage and self-confidence which arises from the habitual and constant deference of the circle in which we move. She could scarce conceive the possibility of her will being opposed, far less that of its being treated with total disregard» [10, 134]. Скотт зазначає навіть, що Ровена занадто горда, щоб бути марнославною: «too proud to be vain» [10, 262].

Автор роману зображає Ревеку сміливою та відважною. Вона не злякалася вироку суду і, намагаючись захистити свою честь, зняла зі своєї руки вишиту рукавичку та кинула її до ніг grosмейстера з таким почуттям власної гідності, що викликала захват та повагу натовпу: «She took her embroidered glove from her hand, and flung it down before the Grand Master with an air of mingled simplicity and dignity, which excited universal surprise and admiration» [4, 251]. Ревека демонструє велику силу духу і у філософській полеміці про Долю зі зухвалим храмовником, балансуючи між життям і смертю: «I can die for it (religion), if it be God's will [4, 232]. Вона гаряче відстоює свою гідність і здатна піти навіть на смерть лише б не занепасти себе: «... she who could prefer death to dishonour, must have a proud and a powerful soul» [4, 141] – говорить про Ревеку Бріан де Буагільбер.

З іншого боку, Ревека дуже чутлива та ніжна натура. Це особливо помітно у її ставленні до Айвенго. Навіть після того, як той дізнавшись про віросповідання дівчини почав ставитися до неї з прохолодою, «мудра донька Ісаака» не стала винити Айвенго і продовжила з тим же терпінням і відданістю доглядати його: «But the gentleness and candour of Rebecca's nature imputed no fault to Ivanhoe for sharing in the universal prejudices of his age and religion. On the contrary the fair Jewess, though sensible her patient now regarded her as one of a race of reprobation, with whom it was disgraceful to hold any beyond the most necessary intercourse, ceased not to pay the same patient and devoted attention to his safety and convalescence» [10, 166]. Зворушливою сценою є прощання Ребеки з Ровеною і Айвенго: «her eyes filled with tears and she hastily wiped them» [10, 280].

Ровена ж зображується автором чутливою, романтичною, однак вразливою і трохи нестриманою. На лицарському турнірі, упізнавши Айвенго, вона своєю поведінкою ледь не видала його: «Rowena had no sooner beheld him than she uttered a faint shriek; but at once summoning up the energy of her disposition, and compelling herself» [10, 82]. Дівчина-християнка також не зраджує своїм почуттям, особливо коли це стосується Айвенго. Вона щиро кохає його, сміливо відстоюючи своє право на кохання, йде наперекір волі Седрика і відмовляється виходити за Ательстана: «Rowena was, by her previous education, disposed both to resist and to resent any attempt to control her affections, or dispose of her hand contrary to her inclinations, and to assert her independence in a case in which even those females who have been trained up to obedience and subjection, are not infrequently apt to dispute the authority of guardians and parents. The opinions which she felt strongly, she avowed boldly; and Cedric, who could not free himself from his habitual deference to her opinions, felt totally at a loss how to enforce his authority of guardian» [10, 111]. Незважаючи на ніжність її натури, Ровена може бути і різкою, наприклад, коли де Брасі намагається отримати її руку та спадок, він отримує рішучу відмову. Саксонка досить в'їдливо іноді навіть грубо відповідає йому, осуджує його, граючи роль гордої ображеної знатної красуні: «drawing herself up with all the pride of offended rank and beauty» [10, 132].

Під час непристойних розмов норманів про саксів Ровена як і Ревека, захищає і відстоює свій народ. Особливо гаряче Ровена захищає свого коханого Айвенго: «My voice shall be heard, if no

other in this hall is raised in behalf of the absent Ivanhoe. I affirm he will meet fairly every honourable challenge. Could my weak warrant add security to the inestimable pledge of this holy pilgrim, I would pledge name and fame that Ivanhoe gives this proud knight the meeting he desires» [10, 37].

Долі представниць різних культур складаються також по-різному. Хоча вони обидві були жертвами своєї краси, Ровена знайшла своє щастя з коханим чоловіком. А от неземна краса Ревеки щастя не принесла: спочатку її захопив у полон храмовник та вимагав сплатити викуп «красою та любов'ю», потім її звинуватили у чаклунстві і засудили на смерть. Ревеці не судилося знайти у «чужій» країні своє щастя. Ревека розуміє, що вона «чужа» цій країні і цим людям.

Вальтер Скотт, реалістично описуючи дійсність, змушує читача співчувати Ревеці, захоплюватися її чеснотами. Він зображає образ Ревеки настільки живим і колоритним, що читач мимоволі симпатизує чорноокій красуні-іудейці більше, ніж голубоокій християнці Ровені. Якщо імідж християнки є досить типовим романтичним «образом прекрасної дами», заради якої лицар здійснює свої подвиги і яка у фіналі грає роль заслуженої винагороди, то імідж іудейки є різноплановим та багатограним, більш складним і глибоким і викликає у читача емпатію.

Насправді, читачі вимагали у Вальтера Скотта, щоб той виправив свій роман і «одружив» Айвенго з Ревекою, а не з «холодною» Ровеною. Автору навіть прийшлося пояснювати у передмові до перевидання роману у 1830 р., що це неможливо [12, 37].

Виявлені в історичному романі Вальтера Скотта «Айвенго» релігійні іміджі християнина та іудея багато у чому відображали самосвідомість європейських народів у середньовічну епоху, їхнє відчуття власної етнічної та релігійної ідентичності. Водночас, автор, використовуючи естетичний матеріал, сформував нові релігійні іміджі християнина і іудея, а індивідуальна й колективна свідомість європейців почали творити відповідні стереотипи – звичні стійкі уявлення стосовно різних сфер співжиття adeptів цих двох релігій.

Список використаних джерел

1. Будний В. Розгадка чарів Цірцеї : національні образи та стереотипи в освітленні літературної етноімагології / В. Будний // К. : СІЧ. – 2007. – № 3. – С. 52-63.
2. Дудаков С. Ю. История одного мифа: Очерки русской литературы XIX-XX вв. / С. Ю. Дудаков. – М. : Наука, 1993. – 285 с.
3. Коваль Б.И. Образ и воображение : история, теория, практика / Б. Коваль // М. : Academia, 2010. – 248 с.
4. Наливайко Д. Сучасна літературна компаративістика у Франції / Д. Наливайко // К.: СІЧ. – 2009. – № 11. – С. 3–20.
5. Наливайко Д. Літературна імагологія: предмет і стратегії // Теорія літератури й компаративістики / Д. Наливайко. – К. : Вид. дім – Києво-Могилянська академія, 2006. – С. 91-103.
6. Орехов В. В. Миф о России во французской литературе первой половины XIX века / В. В. Орехов. – Симферополь: ОАО «Симферопольская городская типография» (СГТ), 2008. – 200 с.
7. Орехов В. В. Русская литература и национальный имидж (Имагологический дискурс в русско-французском литературном диалоге) / В. В. Орехов. – Симферополь: Антиква, 2006. – 608 с.
8. Ощепков А. Р. Имагология в курсе «теория культуры» / А. Р. Ощепков // Высшее образование для XXI века: VII международная научная конференция. Московский гуманитарный университет. Доклады и материалы. Секция 6. Высшее образование и мировая культура. – Выпуск 2 / Отв. ред. Вл. А. Луков, Н. В. Захаров. – М.: Изд-во Моск. гуманитар. ун-та, 2010. – С. 53-59.
9. Пржецлавский О. А. Воспоминания // Русская старина. – 1883. – № 14. – С. 488-489.
10. Walter Scott. Ivanhoe / W. Scott. – Penguin Books: Harmondsworth, 1986. – 511 p.
11. Warraq I. Sir Walter Scott's Treatment of Jews in Ivanhoe [Електронний ресурс] / I. Warraq. – Режим доступу: http://www.newenglishreview.org/Ibn_Warraq/Sir_Walter_Scott's_Treatment_of_Jews_in_Ivanhoe.
12. Warraq I. Sir Walter Scott's Crusades and Other Fantasies / I. Warraq. – London : New English Review Press, 2013. – 277 p.

Summary. Using the latest methods of one of the youngest branches of literature – imagology, the author investigates historical, cultural, sociological, psychological and political aspects of images of Jewess and Christian in Walter Scott's historical novel «Ivanhoe».

Key words: *imagology, the image, Jewess, Christian, image of Another, Walter Scott, «Ivanhoe».*